

несуфіксального їх творення, на семантику твірних основ і на свідчення з історії того чи того населеного пункту.

### Література

1. Історія міст і сіл Української РСР. Харківська область / Зав. ред. В.Г. Ткаченко. – К., 1967.
2. Карпенко Ю.О. Топонімія Буковини. – К.: Наук. думка, 1973.
3. Никонов В.А. Введение в топонимику. – М.: Наука, 1965.

*Ірина Бурковецька (Умань)*

## ОЙКОНІМІЯ ЗАХІДНОЇ ЧЕРКАЩИНИ У ДЕРИВАТОЛОГІЧНОМУ ВИСВІТЛЕННІ

Der produktivste Wortbildungstyp der Eukonyme der westlichen Tschserkaschyna sind antroponymisch motivierte Ortsnamen. Als Wortstämme treten hauptsächlich kirchenslawische Namen auf. Lexisch-semantic Struktur der Eukonymie ist durch die Vorherrschaft von possessiven Namen gekennzeichnet. Als Haupttyp der Wortbildung gilt dabei morphologisch suffixal (mit Hilfe der Suffixes -iwk-a).

На сучасному етапі розвитку мовознавчих досліджень важливе значення мають дериватологічні ономастичні студії. Варто погодитися з думкою В.О. Горпинича про те, що «історія розвитку топонімної словотворчої системи вивчається поволі» [2: 13], тому будь-який аспект дослідження в цій галузі можна вважати актуальним.

У теоретичному осмисленні питань словотвору ойконімів основна увага зверталася на те, яким чином і за допомогою яких мовних засобів через ознаку географічного об'єкта здійснюється певний принцип номінації.

До виділення словотворчих ресурсів у мовах ономасти підходили по-різному, внаслідок чого й до сьогодні немає чітко виражених меж між певними способами деривації. У своєму дослідженні словотворчої структури ойконімії західної Черкащини опиратимемося на принципи класифікації Д.Г. Бучка [1], Ю.О. Карпенка [3], В.В. Лободи [4], М.М. Торчинського [6], Є.М. Черняхівської [7], а також на ті способи словотвору та їх різновиди, які пропонує академічна праця «Словотвір сучасної української літературної мови».

Виділення ойконімії західної Черкащини як об'єкта вивчення правомірне, оскільки, по-перше, ця територія була досить давно заселеною; по-друге, населені пункти протягом тривалого часу перебували у складі цілісних, відокремлених від інших адміністративно-територіальних одиниць, що певним чином відбилося в семантичній і словотворчій структурі ойконімії краю; по-третє, разом із колишніми назвами та найменуваннями зниклих поселень ойконімікон досліджуваного регіону нараховує достатню кількість мовних одиниць, яка дає змогу зробити певні висновки та узагальнення.

Ю.О. Карпенко вважає, що в сучасній ойконімії словотвірні форманти повістю топонімізувалися, втративши свою первинну семантику, з якою вони були запозичені з апеллятивної лексики (вираження присвійності, демінутивності, релятивності тощо). У зв'язку з цим змінилися і закономірності поєднання твірних основ і словотвірних засобів [3: 11].

Основна кількість проаналізованих ойконімів утворена за допомогою морфологічного способу. Панівне становище в ойконімії досліджуваного регіону займають суфіксальні назви поселень (356 назв – 71,2 % від загальної кількості найменувань).

На території західної Черкащини одними із найдавніших є ойконіми із суфіксом **-инці**. Топонімні утворення з цим формантом семантично паралельні до назв поселень на **-ичі**. "Тип назв на **-івці**, **-инці** є спадкоємцем назв на **-ичі**, особливо в період після розвитку його ускладненої форми на **-овичі** (**-евичі**), **-иничі**" [1: 12] Грунтовне дослідження цієї моделі назв населених пунктів здійснив Д.Г. Бучко, який вважає, що центром зародження їх на території України до XIII-XIV ст. була Наддністрянщина, звідки ойконіми у наступних століттях поширилися на схід [1: 7]. Спочатку вони виступали як назви жителів за ім'ям засновника або власника поселення. Нами зафіксовано 17 найменувань на **-инці** (3,4%) *Кочержинці* (Ум), *Мурзинці* (Зв), *Папужинці* (Тл). Більшість ойконімів із вказаним формантом походить від антропонімів (*Зозулинці* (Мс), *Початинці* (Лс)).

Найбільшою продуктивністю відзначається словотвірна модель на **-івка**. Топонімний суфікс **-івк-а** виник шляхом поєднання присвійного форманта **-ів** із суфіксом **-к-**. Цей афікс був поширений у східнослов'янській топонімії в цілому. Сучасний ареал ойконімів на **-івка** охоплює майже всю територію України, Білорусі, Чорноземний центр і Середнє Поволжя у Російській Федерації, суміжні з Україною регіони Польщі та Словаччини [4: 73].

Продуктивність цього афікса найвища з-поміж інших словотвірних моделей, на території звідних районів Черкащини нараховується 137 таких ойконімів (27,4 %) *Петрівка-Потівка* (Лс), *Тарасівка* (Тл), *Тимошівка* (Мн), *Христинівка* (Хр).

Семантика найменувань цієї групи надзвичайно різноманітна: квалітативні (2,6 %: *Верхівка* (Гр), *Березівка* (Мн)), локативні (1,2 %: *Майданівка* (Зв), *Стенівка* (Мс)), посесивні (10,6 %: *Миколаївка* (Зв), *Антопівка* (Ум)), меморіальні (1,4 %: *Тарасівка* (Зв)).

Більше 80 % ойконімів на **-івка** утворено від антропонімів (*Костянтинівка* (Жш), *Мар'янівка* (Лс), *Миколаївка* (К-Ш)) і лише невеличка частина їх – від інших онімів та апелятивів.

Достатньо поширеними серед словотвірних типів української ойконімії досліджуваного регіону є назви поселень із суфіксом **-ов-**, який має присвійне значення. Посесивні утворення на **-ов-**, засвідчені вже в давньоруській топонімії, залишаються продуктивною топонімичною моделлю і в наш час: 26 назв (5,2 %): *Боровикове* (Зв), *Гусакове* (Зв), *Жолудькове* (Мн), *Шевченкове* (Зв). Більшість цих ойконімів мотивована антропонімами, а тому семантичний спектр цієї групи найменувань населених пунктів, як уже зазначалося, є переважно посесивним.

Незначною кількістю утворень (7 прикладів - 1,5 %) представлений новий прикметниковий тип ойконімів на **-уват-** (**-юват-**): *Медувата* (Жш), *Копювата* (Мс), *Вербувата* (Хр). Етимологію зафіксованих назв із цим словотвірним формантом нам достовірно встановити не вдалося. Ймовірно, такі ойконіми мають подвійну мотивацію, тобто виділяються в окрему лексико-семантичну групу як локативно-квалітативні назви (ойконіми вказують не тільки на певну особливість поселення, ознаку за якістю, а й на місцезнаходження денотата).

Крім указаних назв, серед ойконімів, утворених шляхом субстантивації прикметникових форм, виділяють назви населених пунктів із суфіксом **-ськ-** (**-цьк-**): *Бродецьке* (Кл), *Майданецьке* (Тл), *Молодецьке* (Мн), *Полянецьке* (Ум), *Сахнівське* (К-Ш). Такі найменування були особливо властиві військовим поселенням. Кількісну характеристику назв населених пунктів із суфіксами **-ськ-**, **-цьк-** ілюструють такі дані:

зафіксовано 19 назв цієї групи, що становить 3,8 % від загальної кількості ойконімів. Семантичний спектр таких ойконімів складають в основному посесивні (*Ситницьке* (К.-Ш)), локативні (*Заліське* (Тл), *Майданецьке* (Тл)), емоційно-експресивні (*Молодецьке* (Мн)) та меморіальні (*Козацьке* (Зв)) назви.

Близькими до субстантивованих ад'єктивів є ойконіми, утворені шляхом приєднання до прізвища флексії середнього роду -е, яка має родове співвідношення з позначуваними апелятивами "село", "селище": с-ще *Берлютине* (К.-Ш), м. *Ватутине* (Зв), с. *Кірове* (К.-Ш), с-ще *Сагайдачне* (Гр), с. *Шостакове* (Кп).

Найчастіше такі назви поселень мають меморіальне значення. Меморіальні назви даються в пам'ять про якусь людину, рідше – подію, організацію. Здебільшого такі ойконіми утворені після 1917 року, а тому їхня продуктивність невелика – близько 4,2 % від усієї кількості назв поселень.

Під час дослідження ойконімії західних районів Черкаської області нами зафіксовано поодинокі утворення із суфіксом -их-а (1,8 %) з імовірним посесивним значенням: *Зюбриха* (Мс), *Лемщиha* (Жш), *Ропуха* (Ум)).

На думку В.А. Никонова, поширення назв населених пунктів із суфіксом -их-а є однією із специфічних рис російської топонімії, де початок їх виникнення відносять до XIII ст. [5: 75]; на Україні таких ойконімів значно менше.

Особливої уваги заслуговують найменування поселень із формантами, що виражають значення зменшеності, яке здебільшого супроводжує ще й забарвлення суб'єктивної оцінки – позитивної (пестливість) або, рідше, негативної (зневажливість). Від твірних основ такі ойконіми утворюються за допомогою суфіксів -очк-/ечк-, -ик, -к-, -чик: *Владиславчик* (Мс), *Гуляйка* (Тл). Так, зокрема, вторинні форманти -очк-/ечк- спеціалізуються на вираженні значення пестливості (0,6 %: *Баштечки* (Жш), *Соколовочка* (Тл))

Переважаючі посесивні значення мають назви із суфіксом -чик (*Станіславчик* (Шп)), продуктивність яких становить 0,4 % від загальної кількості ойконімів. Такі найменування творяться від основи антропоніма і мають відтінок пестливості.

Усі ойконіми з суфіксом -ищ-е за семантикою є локативними: *Будище* (Зв), *Городище* (Гр), *Монастирище* (Мс), *Селище* (К.-Ш).

Незначну за обсягом групу становлять ойконіми, утворені за допомогою префіксів. *Межигірка* (Шп).

Отже, ойконімікон досліджуваного регіону сформований переважно морфологічним способом деривації. Найпоширенішими є назви поселень на -івка та деривати, утворені шляхом ойконімізації інших онімів і апелятивів.

## Література

1. Бучко Д.Г. Українські топоніми на -івці, -ищі: Автореф. дис... канд. філол. наук. – Львів, 1972. – 22 с.
2. Горпинич В.О. Відтопонімні прикметники в українській мові: Питання теорії і історії словотвору. – К.: Вища школа, 1976. – 142 с.
3. Карпенко Ю.О. Топонімія Буковини. – К.: Наукова думка, 1973. – 238 с.
4. Любода В.В. Севернопричерноморская топонимия (общие и региональные проблемы украинской топонимической системы): Автореф. дис... докт. філол. н. – К., 1979. – 52 с.
5. Никонов В.А. Введение в топонимику. – М.: Наука, 1965. – 180 с.
6. Торчинський М.М. Ойконімія Південно-Західного Поділля: Автореф. дис. . канд. філол. наук. – К., 1993. – 23 с.

### Умовні скорочення

Гр – Городищенський район, Жш – Жапківський район, Зв – Звенигородський район, Кп – Катеринопільський район, К.-Ш – Корсунь – Шевченківський район, Лс – Лисянський район, Мн – Маньківський район, Мс – Монастирищенський район, Тл – Тальнівський район, Ум – Уманський район, Хр – Християнівський район, Шп – Шполянський район.

*Дмитро Бучко (Тернопіль)*

## ПРОДУКТИВНІСТЬ І ЛОКАЛІЗАЦІЯ ОСНОВНИХ СЛОВОТВІРНО-СТРУКТУРНИХ МОДЕЛЕЙ В ОЙКОНІМІЇ УКРАЇНИ

In System der Ortsnamen der Ukraine sind 20-25 verschiedene strukturell-wortbildende Ortsnamenmodelle ausgewählt. Die wichtigsten wortbildenden Modelle der Ortsnamen der Ukraine sind die Benennungen auf *-\*jь(-\*ja, -\*je)*, *-ичі(<-\*itji)*, *-ивці(<-\*ovьci)*, *-инці(<-\*imьci)*, *-и-и*, *-івка*, *-щина*, die Benennungen in der Form der substantivierten Adjektive u.a. Die oben genannten Modelle der Ortsnamen sind verschieden nach der Zeit ihrer Bildung und der Fixierung in den ältesten schriftlichen Denkmälern. Einige von ihnen sind gesamtswawische toponymische Modelle, die anderen – eigentlich ukrainische nach der Entstehung und teilweise nach der Lokalisierung. Sie werden durch die verschiedene Fällung von Benennungen repräsentiert.

Одним із найважливіших завдань сучасної ономастики є вивчення ойконімів з точки зору кількісної і територіальної репрезентації їх найдавніших і найбільш значущих словотвірно-структурних моделей в різні історичні періоди.

Картина структурно-словотвірних моделей ойконімів України надзвичайно різноманітна і складна: тут наявні як найархаїчніші загальнослов'янські типи топонімів на *-\*jь*, *-ичі*, *-ани*, *-яни*, *-ів (<-ов)*, *-ин*, та ін., так і власне українські та східнослов'янські моделі ойконімів на *-ивці*, *-инці*, *-щина*, *-иха*, *-івка*, *-увата*, *-уватка* та под.

Проблемі ареального вивчення ойконімії України присвячена значна література, однак монографічно досі досліджено тільки назви на *-\*jь* [11:217-236; 12: 101-129; 2. 188-200], *-ичі* [10; 12 103-112], *-ивці*, *-инці* [1. 138-145; 5: 103-112; 6], *-ів*, *-ин* [8]. Окремі статті присвячені також назвам на *-ани*, *-яани*, [3:83-86], назвам на зразок *Залужся*, *Міжгір'я* [4:522-529] та ін. Укладення національних і передусім загальнослов'янського ономастичного атласу, сподіваємося, дозволить виявити досі невідомі лінгвальні, історичні та етнографічні процеси, що мали місце як на території коияретної слов'янської країни, так і в межах усєї Славії протягом другого тисячоліття нашої ери.

В ойконімії різних регіонів України нараховується різна кількість структурно-словотвірних моделей. Їх кількість, продуктивність і час формування на конкретних територіях залежить, за даними наших досліджень, насамперед від часу заселення цих територій і збереження на них давньої топонімії. Чим архаїчнішою за часом освоєння є певний регіон України, тим різноманітнішою і багатшою є ойконімійна система в ньому, а також більшою є кількість тут архаїчних моделей.

До найдавніше заселених регіонів України належать насамперед території колишнього Галицько-Волинського князівства, включаючи Закарпаття, Буковину, Галицьку землю, Поділля, а також території давніх Волинської, Київської, Переяславської та Чернігівської